

TÜRK-YUNAN NÜFUS MÜBADELESİ'NDE HİLAL-İ AHMER (KIZILAY) CEMİYETİ'NİN GİRİT'TE GÖREVLENDİRDİĞİ İMDAD-I SİHHİ HEYETLERİ VE FAALİYETLERİ

HELP COMMITTEES AND THEIR ACTIVITIES IN CRETE APPOINTED BY RED CRESCENT DURING TURKISH-GREEK POPULATION EXCHANGE

Semih ÇINAR*

Geliş Tarihi/Received:17.02.2021

Kabul Tarihi/Accepted:18.03.2021

ÇINAR, Semih, (2021), "Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi'nde Hilal-i Ahmer (Kızılay) Cemiyeti'nin Girit'te Görevlendirdiği İmdad-ı Sihhi Heyetleri ve Faaliyetleri", Belgi Dergisi, S.22, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Yaz 2021/II, ss. 331-352.

Öz

Türk - Yunan Nüfus Mübadelesi, savaştan yeni çıkmış olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin henüz yeni kurulduğu ve birçok sorunla uğraşmak zorunda olduğu bir dönemde gerçekleşmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde yaşanan kitlesel göçlerin yakın tanıkları olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurucuları, mübadele işine ziyadesiyle önem vermişlerdir. Mübadele işlerini yürütmek üzere geniş bir kadroya ve hatırı sayılır bir bütçeye sahip olan Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti kurulmuştur. Mübadillerin karşılaşacağı sorunları asgariye indirmek için geçmiş yıllarda yaşanan savaşlarda ve göçlerde gösterdiği yararlılıklarla takdir kazanan Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin de yardımına başvurulmuştur. Hükümet ile Hilal-i Ahmer Cemiyeti arasında yapılan görüşmeler sonucunda bir işbirliği programı hazırlanarak cemiyetin mübadelede üstleneceği hizmetlerin sınırları tespit edilmiştir. Belirlenen işbirliği programına göre, Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin bindirme ve indirme iskelelerinde sağlık heyetleri görevlendirmesine, yolculuk sırasında vapurlarda sağlık heyetleri bulundurmasına, mübadillerin geçici barınmaları için çadır ve barakalar kurmasına, mübadillere eşya ve erzak yardımları yapmasına karar verilmiştir. Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin hükümet ile yaptığı işbirliği programına bağlı kalarak sağlık heyetleri görevlendirdiği yerlerden biri de Girit adası olmuştur. 1923 yılı Ekim ayında kurulan 28. Hanya İmdad-ı Sihhi Heyeti ve 29. Kandiye İmdad-ı Sihhi Heyeti, 10 Kasım'da İstanbul'dan ayrılarak Atina üzerinden Girit'e varmak üzere yola koyulmuştur. 15 Kasım'da Girit adasına varan heyetler, birkaç günlük hazırlığın ardından 17 Kasım'da fiilen göreve başlamışlardır. Bu çalışmada Türkiye Kızılay Derneği Arşivi'nde yer alan belgeler çerçevesinde Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Hanya ve Kandiye şehirlerinde görevlendirdiği imdad-ı sihhi heyetlerinin faaliyetleri incelenmiş, heyetlerin kimlerden oluştuğu, görev süreleri boyunca üstlendikleri sağlık hizmetleri, mübadillerin Türkiye'ye sevkleri sırasında üstlendikleri görevler, muhtaç durumda olan mübadiller için yaptıkları erzak ve eşya yardımları tespit edilerek değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Mübadele, Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Kızılay, Girit, Hanya İmdad-ı Sihhi Heyeti, Kandiye İmdad-ı Sihhi Heyeti

* Arş. Gör., Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Bornova/İZMİR, semihcinar59@gmail.com, (<https://orcid.org/0000-0002-0127-2599>).

Abstract

Turkish – Greek Population Exchange was took place in a period when State of Turkish Republic was just out of war and newly established, and aslo had to deal with many problems. The founders of Turkish Republic, who were close witnesses of the mass migration occured in the last period of Ottoman Empire, gave excessive importance to exchange issue. To carry out the exchange affairs, Exchange, Construction and Settlement Ministry, which had a large staff and remarkable amount of budget, was established. In order to minimize the problems that the immigrans would encounter, they applied the help of the Red Crescent which had been appreciated for its usefulness in wars and migrations in the past years. As a result of the negatiations between Goverment and Red Crescent, having prepared a cooperaiton program, the limits of the services that the society would undertake during the exchange were determined. According to the cooperation program, it is decided that the Red Crescent would assign health delegations at loading and landing docks, keep delegates on the ferries during the journey, set up tents and barracks for temporary shelter, and provide goods and supplies for refugees. The island of Crete was one of the places where the Red Crescent appointed health committees in accordance with the cooperation program it made with the goverment. Established in October 1923, the 28th Chania Help Committee and 29th Candia Help Committee left Istanbul on November 10 and set out to arrive in Crete via Athens. Arrived on the island of Crete on November 15, the delegations started to work on November 17 after a few days of preparation. In this study, it is examined the activities of help committees charged by the Red Crescent in Chania and Candia within the frame of the documents in the Red Crescent Association and evaluated of whom the delegations consist, medical services undertaken during their period, tasks taken on during shipping refugees to Turkey, and food aids for need needful refugees.

Keywords: *Population Exchange, The Red Crescent, Crete, Chania Help Committee, Candia Help Committee*

Giriş

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren göç terminolojisindeki anlamıyla öne çıkan mübadele kelimesi, iki devlet arasında sözleşmelere bağlı olarak yapılan karşılıklı nüfus değişimlerini tanımlamak için kullanılmaktadır¹. Mübadele fikri ilk kez 1877-1878 Osmanlı - Rus Harbi sonrasında yapılan barış görüşmeleri sırasında Osmanlı Devleti temsilcisi Saffet Paşa tarafından ortaya atılmış, Balkan sıradağlarının kuzeyinde kalan Türklerin güneye, sıradağların güneyinde kalan Bulgarların ise kuzeye göç ettirilmesi ve mülklerin karşılıklı olarak tasfiyesi teklif edilmiştir. Ancak Saffet Paşa'nın bu teklifi Rus delegeler tarafından reddetmiştir². Türk ve Bulgar halklarının mübadelesi Balkan Savaşlarının ardından tekrar gündeme gelmiş, Bulgar temsilcileri ile Osmanlı temsilcilerinin Edirne'de yürüttüğü müzakereler sonunda 15 Kasım 1913'de Türk - Bulgar Mübadele Sözleşmesi imzalanmıştır. Sözleşmede, Bulgar hâkimiyetinde kalan bölgelerdeki Türklerin Edirne ve Kırklareli'ye, Edirne ve Kırklareli'deki Bulgarların ise Bulgaristan'a göç ettirilmelerine karar verilmiştir³. 1914 yılı Haziran ayında başlayan mübadele, Ekim ayında son bulmuş, 48.570 Türk ile 46.764 Bulgar karşılıklı olarak yer değiştirmiştir⁴. Balkan Savaşları sonrasında mübadele görüşmeleri yapılan bir diğer devlet de Yunanistan olmuştur. 1 Temmuz 1914 tarihinde varılan mutabakata göre, Doğu Trakya ve İzmir ve çevresi Rumları ile Makedonya ve Epir bölgeleri Müslümanlarının isteğe bağlı olmak şartıyla karşılıklı göç ettirilmeleri kararlaştırılmıştır. Ancak I. Dünya Savaşı nedeniyle mübadeleyle başlanamamış, 14 Aralık 1914 tarihinde iki devlet arasındaki mübadele görüşmeleri son bulmuştur⁵.

Türkiye ile Yunanistan devletleri arasında mübadele konusu Kurtuluş Savaşı'nın hemen ardından tekrar gündeme gelmiştir. 1919-1922 yıllarında iki devlet arasında devam eden savaş, Türk ordularının 9 Eylül 1922 tarihinde İzmir'e girmesiyle son bulmuştu. 11 Ekim 1922 tarihinde imzalanan Mudanya Mütarekesi ile savaş durumuna son verilmiş, Kasım 1922'de toplanan Lozan Konferansı'nda kalıcı bir barış düzeni tesis etmek üzere görüşmelere başlanmıştır. Lozan Konferansı'nda azınlık meselelerinin görüşüldüğü oturumlarda ele alınan Türkiye ile Yunanistan arasında karşılıklı nüfus değişimi konusu, 30 Ocak 1923 tarihinde imzalanan *Türk ve Rum Nüfus Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol* ile bir anlaşmaya bağlanarak mübadelenin kapsam ve kuralları belirlenmiştir⁶. Lozan Antlaşması'na ek bir protokol olarak hazırlanan on dokuz maddelik sözleşmeye göre, Türk topraklarında yerleşik Rum-Ortodokslar ile Yunanistan'da yerleşik Müslümanların

1 Nedim İpek, Mübadele ve Samsun, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000, s. 4; Cumhuriyet döneminde yaygın olarak göç terminolojisindeki anlamıyla kullanılan mübadele kelimesi, Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyıldan itibaren çeşitli anlamlarda kullanılmıştır. Ekonomik bir kavram olarak kullanıldığında mal değişimini, diplomatik bir kavram olarak kullanıldığında iki devletin karşılıklı elçi değişimini, askeri bir kavram olarak kullanıldığında ise karşılıklı esir değişimini ifade etmektedir. Bkz. İlber Ortaylı, "Mübadele", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: 31, Ankara, 2006, s. 424.

2 Bilâl N. Şimşir, Bulgaristan Türkleri, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1986, s. 202.

3 Serdar Sarısrı, "1913 Türk-Bulgar Sözleşmesi", Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi, Yıl: 4, Sayı: 7, (Şubat 2006), s. 57.

4 Selahattin Önder, "Meclis-i Vükela Mazbatalarında Türk-Bulgar Mübadelesi", Anadolu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 1, (1991), s. 207-208.

5 Nurten Çetin, "1914 Osmanlı-Yunan Nüfus Mübadelesi Girişimi", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 24, (2010), s. 158-159; Hasan Taner Kerimoğlu, "Mübadele Girişimi: 1914 Mübadele Girişimi ve Tarihsel Önemi", Mübadele Kitabı, (Editörler Olcay Pullukçuoğlu Yapucu, Cihan Özgün, Yücel Aksan), Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir, 2017, s. 183-185.

6 İsmail Soysal, Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları, I. Cilt (1920-1945), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000, s. 185-191.

zorunlu mübadelesine karar verilmiş, İstanbul Rumları ile Batı Trakya Türkleri mübadele kapsamının dışında tutulmuştur. Mübadelenin işleyişini takip etmek ve denetlemek üzere karma bir mübadele komisyonu - Muhtelit Mübadele Komisyonu - kurulmasına karar verilmiştir. Birinci Dünya Savaşı'na katılmamış tarafsız bir ülkeye mensup bir başkanın yöneteceği komisyonda üç tarafsız üye bulunacak, Türkiye ve Yunanistan da dörder üye ile komisyonda yer alacaktı. Bu komisyon gerekli gördüğü durumlarda alt komisyonlar kurma yetkisine sahip olacaktı. Mübadillerin her türlü taşınır ve taşınmaz mallarının değeri Muhtelit Mübadele Komisyonu tarafından belirlenecek, bu konudaki itirazlar da komisyonca kesin hükme bağlanacaktı. Sözleşmede mübadelenin tarafları olan devletlerin mübadele edilecek halklara gidişleri için belirlenen tarih gelmeden yurtlarını terk etmeleri ya da mallarını ellerinden çıkarmaları için baskı yapmamaları kararı alınmıştı. Sözleşmenin 1. maddesinde mübadele işine 1 Mayıs 1923 tarihinden itibaren başlanmasına karar verilmiş, 19. Maddede ise sözleşmenin Türkiye ile yapılacak barış antlaşmasının bir parçası olduğu belirtilerek yürürlüğe girmesi için bağıtlı tarafların barış antlaşmasını onaylamaları şartı konmuştur⁷. Lozan Konferansındaki görüşmelerin kesintiye uğraması nedeniyle antlaşmanın imzalanması 1923 yılı Temmuz ayını bulmuş, mübadeleye taraf devletler Ağustos ayında antlaşmayı onaylamışlardır⁸.

Mübadele hazırlıklarına başlayan Türk hükümeti, 17 Temmuz 1923 tarihinde yapılan İcra Vekilleri Heyeti toplantısında mübadillerin iskân edilecekleri bölgeleri belirlemiştir. İcra Vekilleri Heyeti toplantısında sekiz iskân bölgesi belirlenmiş ancak Mübadele İmar ve İskân Vekâleti'nin kurulmasından sonra iskân bölgelerinin sayısı 10'a çıkarılmıştır⁹. 8 Ağustos'ta ise Muhtelit Mübadele Komisyonu'nun Türk azalarının seçimi yapılmış, Dr. Tevfik Rüştü (Aras) Bey'in başkanlık ettiği yedi kişilik heyette Dr. Ömer Lütfi (Eti) Bey de Hilal-i Ahmer Cemiyeti¹⁰ delegesi olarak yer almıştır. İlk etapta yedi kişiden oluşan Türk heyetine işlerin yoğunlaşması ve alt komisyonların kurulmasıyla yeni üyeler de eklenmiştir¹¹. Mübadele hazırlıkları konusundaki en önemli gelişme 13 Ekim 1923 tarihinde Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti'nin kurulması olmuş, TBMM'nin 20 Ekim 1923 tarihli toplantısında yapılan oylamada Mustafa Necati (Uğural) Bey Mübadele, İmar ve

7 Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler, (Çev. Seha L. Meray), Takım I, Cilt I, Kitap 2, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1969, s. 17-22.

8 Onur Yıldırım, Diploması ve Göç Türk Yunan Mübadelesi'nin Öteki Yüzü, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016, s. 176.

9 İskân Tarihçesi, Hamit Matbaası, İstanbul, 1932, s. 17.

10 Uluslararası Kızıllaç Komitesi örnek alınarak kurulan Hilal-i Ahmer (Kızıllaç) Cemiyeti'nin temelleri, 11 Haziran 1868 tarihinde kurulan Mecruhîn ve Marda-yı Askeriyeye İmdat ve Muavenet Cemiyeti'ne (Hasta ve Yaralı Askerlere İmdat ve Yardım Cemiyeti) kadar uzanmaktadır. Savaş alanlarındaki yaralı askerlere yardım etmek amacıyla kurulan cemiyet, 14 Nisan 1877 tarihinde beyaz zemin üzerine kırmızı ayı amblem olarak kabul etmiş ve Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti adını almıştır. Bu tarihten itibaren Osmanlı Devleti'nin girdiği tüm savaşlarda ve göç hareketlerinde muhtaç durumda bulunanlara yardım eli uzatan cemiyet, 2 Kasım 1922 tarihinde adını Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti olarak değiştirmiştir. 1935 yılında Türkiye Kızıllaç Cemiyeti adını alan cemiyet, 1945 yılında Türkiye Kızıllaç Derneği, 2014 yılında ise Türk Kızıllaç adını almış ve günümüze kadar uzanan süreçte faaliyetlerine kesintisiz olarak devam etmiştir. Bkz. Seçil Karal Akgün - Murat Uluğtekin, Yeni Belgelerin Işığında Hilal-i Ahmer'den Kızıllaç'a, Cilt-1, Türkiye Kızıllaç Derneği Yayınları, Ankara, 2020, s. 64; Seçil Karal Akgün - Murat Uluğtekin, Yeni Belgelerin Işığında Hilal-i Ahmer'den Kızıllaç'a, Cilt-2, Türkiye Kızıllaç Derneği Yayınları, Ankara, 2020, s. 22; Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin faaliyetlerini inceleyen bazı telif ve tetkik eserler için bkz. Mesut Çapa, Kızıllaç [Hilal-i Ahmer] Cemiyeti (1914-1925), Türkiye Kızıllaç Derneği Yayınları, Ankara, 2010; Mustafa Sarı, İzmî'te Hilal-i Ahmer (1911-1925), Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul, 2016; Cemal Sezer - Ömer Metin, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Balkan Savaşlarında Muhacirlere Yardımları, Türkiye Kızıllaç Derneği Yayınları, Ankara, 2016.

11 Ercan Çelebi, Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti, Hiper Yayın, İstanbul, 2019, s. 99-100.

Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi'nde Hilal-i Ahmer (Kızılay) Cemiyeti'nin Girit'te Görevlendirdiği İmdad-ı Sıhhi Heyetleri ve Faaliyetleri

İskân Vekili seçilmiştir¹². Vekâletin 1923 yılı bütçesi için 6.095.183 lira, 1924 yılı bütçesi için ise 10.022.535 lira tahsis edilmiştir¹³. Mübadelenin planlanandan daha masraflı bir iş olacağına bilincinde olan hükümet, bu işi organize edecek kurum ve kuruluşların tesisi ile meşgul olurken bir yandan Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne başvurarak yardım talep etmiştir.

Bu çalışmada Türkiye Kızılay Derneği Arşivi, Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi ve Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi belgeleri ışığında Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin mübadele sırasında Girit adasında görevlendirdiği imdad-ı sıhhi heyetlerinin faaliyetleri incelenecektir. Heyetlerin kimlerden oluştuğu, yürüttükleri sağlık hizmetleri, muhtaç durumda olan kişilere yaptıkları yardımlar ve mübadillerin sevkleri sırasında üstlendikleri görevler tespit edilecek, görev yaptıkları süreler zarfında gösterdikleri yararlılıkların yeterliliği irdelenerek değerlendirilmesi yapılacaktır.

A- Mübadelenin Başlamasından Önce Girit Türklerinin Durumu

Girit adasının Osmanlı Devleti hâkimiyetine geçişi çeyrek asır boyunca devam eden bir dizi savaşlar sonunda gerçekleşmiştir. 26 Haziran 1645 tarihinde Girit adasına çıkan Osmanlı ordusu, Hanya Kalesi'ni kuşatmış, 54 gün süren kuşatma sonunda 22 Ağustos 1645'te kaleyi teslim almıştır¹⁴. 1646-1647 yıllarında Ada'nın fethine devam edilmiş, Apokoron, Resmo, Milopotamu, Yerapetra ve Mirabelo gibi kaleler ele geçirilmiştir. 1648 yılında 20 yıldan fazla sürecek olan Kandiye kuşatması başlamış, 1669 yılına kadar devam eden kuşatma 6 Eylül 1669 tarihinde imzalanan barış antlaşmasıyla son bulmuştur. Kandiye Kalesi'nin ele geçirilmesinden sonra Kandiye merkezli Girit Eyaleti kurulmuş, Girit üzerindeki Osmanlı idaresi tesis edilmiştir¹⁵. Uzun yıllar devam eden Girit savaşlarına katılan askeri ve dini görevlilerin Ada'ya yerleşmeleriyle Girit'teki Müslüman-Türk varlığı başlamıştır. Fethin tamamlanmasının ardından Anadolu'nun çeşitli yerlerinde yaşayan Türkler Girit'e göç ettirilmiş ve Ada'da yaşayan Türklerin nüfusu arttırılmıştır¹⁶. XIX. yüzyılın başlarına kadar Girit'teki Müslüman-Türk nüfusu artmaya devam etmiş, Girit'te yaşayan Hıristiyanların da destek verdiği Mora isyanından sonra ise azalmaya başlamıştır¹⁷. Girit'in Osmanlı Devleti hâkimiyetinden çıkış sürecinin başladığı 1897 yılına gelindiğinde 300.000 nüfusa sahip olan Girit'te yaşayan Müslüman nüfus 70.000 kişidir. 1900 yılında 33.496 kişiye düşen Müslüman nüfusu, 1911 yılında 27.852 kişiye düşmüştür¹⁸. Mübadelenin gerçekleştiği 1923 yılı sonbaharına gelindiğinde ise Mübadele İmar ve İskân Vekâleti'nin

12 Kemal Arı, Büyük Mübadele Türkiye'ye Zorunlu Göç, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2012, s. 28-29; Mustafa Necati Bey'in 6 Mart 1924 tarihindeki istifasından sonra İzmir mebusu Mahmut Celal (Bayar) Bey Mübadele İmar ve İskân Vekilliğine getirilmiştir. Celal Bey'in istifasının ardından, 17 Temmuz 1924 tarihinde Bursa mebusu Refet (Canitez) Bey Mübadele İmar ve İskân Vekilliği görevine getirilmiş ve vekaletin lağv edildiği 11 Aralık 1924 tarihine kadar bu görevi yürütmüştür. Bkz. Cahide Zengin Aghatabay, Mübadelenin Mazlum Misafirleri Mübadele ve Kamuoyu 1923-1930, Bengi Yayınları, İstanbul, 2009, s. 99.

13 İskân Tarihçesi, s. 135.

14 Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, III ncü Cilt, III ncü Kısım Eki, Girit Seferi (1645-1669), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1977, s. 24-29.

15 Ayşe Nükhet Adıyeke - Nuri Adıyeke, Osmanlı Dönemi Kısa Girit Tarihi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2021, s. 50-51; Ersin Gülsoy, Girit'in Fethi ve Osmanlı İdaresinin Kurulması (1645-1670), Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul, 2004, s. 226.

16 Nuri Adıyeke, "Girit'te Osmanlı Yönetiminin Kurulması, Gündelik Yaşam, Toplumsal İlişkiler ve Kimlik Şekillenmesi", Osmanlı İdaresinde Girit ve Girit Müslümanları, Editör: Ali İbrahim Berraki - Wassim İbrahim Berraki, Ulinnoha Derneği Yayınları, Trablus, 2014, s. 25; Ayşe Nükhet Adıyeke, Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000, s. 79.

17 Adıyeke - Adıyeke, a.g.e., s. 273-274.

18 Adıyeke, a.g.e., s. 267-268.

yaptığı hesaba göre, Hanya'da 8.000, Kandiye'de 12.000, Resmo'da 5.000 olmak üzere toplam 25.000 Girit Türkü mübadele edilmeyi bekliyordu¹⁹.

Birinci Dünya Savaşı'nın son bulmasından sonra Yunanistan'ın Batı Anadolu ve Doğu Trakya'yı işgal etmesi Girit Türkleri için zor günlerin başlamasına neden olmuştur. 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'e çıkan Yunan ordusu 1920 yazından itibaren Batı Anadolu ve Doğu Trakya üzerindeki işgal sahasını genişletmiş, 1921 yılı yazında Ankara önlerine kadar ilerlemiştir. 23 Ağustos-13 Eylül 1921 tarihleri arasında gerçekleşen Sakarya Meydan Muharebesi'nde Yunan ordularının ilerleyişi durdurulmuş, 26 Ağustos 1922 tarihinde başlatılan Büyük Taarruz'un sonunda 9 Eylül 1922 tarihinde Türk orduları İzmir'e girmiştir. Büyük Taarruz'un başarıyla sonuçlandırılması, Yunan ordularının Anadolu ve Doğu Trakya'dan geri çekilme sürecini başlatmıştır. Yunan işgali sırasında Batı Anadolu ve Doğu Trakya'da oluşan idari boşluktan yararlanan birçok Rum, kendi bölgesinde yaşayan Türklere kötü davrandığından Yunan ordusunun mağlubiyetinden sonra paniğe kapılarak adalara ve Yunan anakarasına göç etmeye başlamış, toprak genişletme hedefiyle başlatılan Küçük Asya Harekâtı, plansız bir nüfus artışıyla son bulmuştur. 1922 yılı sonuna gelindiğinde Yunanistan'a iltica eden Rumların sayısı 1.000.000'ü aşmıştır²⁰. Yunan hükümetinin sayıları milyonu aşan mültecileri iskân edememesi Yunanistan'da yaşayan Türkler üzerindeki baskıları arttırmış, bu baskıların arttığı yerlerden biri de Girit adası olmuştur. Hariciye Vekili Yusuf Kemal (Tengirşenk) Bey, 23 Ekim 1922 tarihinde Ankara hükümeti İstanbul temsilcisi Hamit (Hasancan) Bey'e gönderdiği bir telgrafta Yunanistan'ın Makedonya, Girit ve Ege Adalarındaki mezalimlerinin İstanbul'daki İngiliz, Fransız ve İtalyan Fevkalade Komiserlikleri ile İstanbul'da temsilci bulunduran diğer devletler nezdinde protesto edilmesini istemiştir²¹. 1922 yılı Kasım-Aralık aylarında Girit'ten Mersin'e kaçan Ahmet Bedevîzade Saffet Bedihî isimli bir Girit Türkünün verdiği bilgilere göre, gerek Giritli Rumlar gerekse Anadolu'dan Girit'e göç eden Rumlar, Hanya, Resmo ve Kandiye'nin köylerinde katliamlara başlamışlardır. Hanya'da Mustafa isimli bir Türk ile eşi ve iki çocuğu katledilmiş, bir çiftlik ateşe verilerek içinde bulunan Recebaki isimli bir Türk ve eşi ile üç çocuğu diri yakılmıştır. Kandiye'de Bektaşî tarikatına ait İbrahim Baba Tekkesi'nde bulunan Kazım isimli bir Türk ile eşi sofrada yemek yedikleri sırada yedi Yunan askeri tarafından üzerlerine hücum edilerek bıçakla katledilmiş; kadının üzerindeki yüzük, küpe ve bilezikler askerler tarafından çalınmıştır. Yine Kandiye'de Süleyman isimli bir Türk kahvehaneden evine döndüğü sırada Rumlar tarafından sokak ortasında öldürülmüş ve cesedi maktulün kardeşi Mazlum'un önünde sokak köpeğinin önüne bırakılmıştır. İşledikleri cinayetin ardından karakola giden Rumlar, Süleyman'ı kardeşi Mazlum'un öldürdüğünü söylemişler ve Mazlum'u 15 yıl hapse mahkûm ettirmişlerdir. Bu olaylara benzer birçok örnek aktaran Ahmet Bedevîzade Saffet Bedihî'ye göre, bu olayların tamamı Yunan hükümetinin - mahalli idareler - telkin ve teşvikleriyle yapılmıştır²². Lozan Konferansı'nda bulunan Hariciye Vekili İsmet (İnönü) Paşa'ya 10 Ocak 1923 tarihinde bir telgraf gönderen Başvekil Rauf (Orbay) Bey, Hanya'nın Pepovle köyünde mukim Havva isminde 20 yaşında bir kızın Yunanlılar tarafından kaçırıldığını, Mustafa Ağa Ahmedaki

19 THAM (Türkiye Hilal-i Ahmer Mecmuası), III/27, 15 Teşrin-i sâni 1923, s. 65.

20 Arı, a.g.e., s. 7-8.

21 BOA (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi), HR. İM. (Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı), 61/43.

22 BOA, HR. İM., 42/1.

Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi'nde Hilal-i Ahmer (Kızılay) Cemiyeti'nin Girit'te Görevlendirdiği İmdad-ı Sıhhi Heyetleri ve Faaliyetleri

Ali Bey isimli bir Girit Türkünün ise Yunanlılarca öldürüldüğünü haber vererek Girit'teki durumun konferansta gündeme getirilmesini istemiştir²³.

Mübadele sözleşmesinde mübadeleye tabi halklara baskı yapılmaması yönünde bir madde bulunduğu halde Yunanistan bu maddeye bağlı kalmamış, gerek Yunanistan ankarasında gerekse Yunanistan hâkimiyetindeki adalarda yaşayan Türklere uygulanan baskı ve mezalim artarak devam etmiştir. 9 Nisan 1923 tarihinde Hariciye Vekâleti İstanbul Temsilciğine gönderilen bir yazıda, Rumların Girit ve Rumeli'deki Türkleri katletmeye devam ettikleri belirtilmiş, İtilaf Devletleri Yüksek Komiserleri nezdinde gerekli protestoların yapılması istenmiştir²⁴. Girit Türklerinin mübadele öncesindeki durumu dönemin Türk basınında da genişçe yer bulmuştur. Örneğin, *Vatan* gazetesinin 17 Ağustos 1923 tarihli nüshasında “*Girit Müslümanları Tahammülsüz Bir Haldedir*” başlığıyla paylaşılan bir haberde köylerde yaşayan Türklerin şehirlere göç etmeye mecbur bırakıldıkları ve evlerinin Giritli yerli Rumlar ile Anadolu'dan göç eden Rumlar ve Ermeniler tarafından işgal edildiği duyurulmuştur²⁵. Girit Genel Valisi'nin 15 Eylül'den itibaren Türklerin mallarının Rum ve Ermeni muhacirlere dağıtılacağı yönünde bir beyanatta bulunması, Ada'da yaşayan Türkler üzerindeki baskıyı daha da arttırmış, yağma ve katliama meyyal Rumları cesaretlendirmiştir²⁶. Baskı ve mezalime dayanamayarak köylerden liman şehirlerine göç eden Türklerin çoğu yolda saldırılara uğramış, yanlarına aldıkları değerli eşyaları kaybetmişlerdir²⁷. Evleri ellerinden alınan Türklerin, kiraladıkları mağaza ve tarlalara da el konulmuş, geçimini sağlayamayan birçok Türk açlık ve sefaletle burun buruna kalmıştır²⁸. 15 Eylül 1923 tarihinde Hariciye Vekâleti İstanbul Temsilcilğine bir yazı gönderen Hariciye Vekili İsmet Paşa, Girit'teki Türkler için Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nden yardım talep edilmesini istemiştir²⁹. İsmet Paşa'nın talebi 18 Eylül'de Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne iletilmiş, 19 Eylül'de gerçekleşen toplantıda meseleyi görüşen cemiyet, Girit Türklerine 2.000 liralık maddi yardımda bulunma kararı almıştır³⁰. Osmanlı Bankası vasıtasıyla Atina Bankası'nın Hanya şubesine gönderilen para drahmiye çevrildiğinde 79.174 drahmi tutmuştur. Hanya Cemaat-i İslamiye İdaresi tarafından teslim alınan para muhtaç durumdaki Türklere dağıtılmıştır³¹. Mübadelenin henüz başlamadığı bir dönemde nakdî yardımlarla Girit Türklerinin imdadına koşan Hilal-i Ahmer Cemiyeti, mübadelenin başlamasından sonra hükümet ile yaptığı işbirliği programına bağlı kalarak fiili yardımlara da başlamıştır.

B- Hilal-i Ahmer Cemiyeti ile Hükümet Arasında Yapılan İşbirliği Programı

Mübadele hem Türk hükümetini hem de Yunan hükümetini maddi yönden zorlayacak

23 Bilâl N. Şimşir, *Lozan Telgrafları*, Cilt I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1990, s. 357-358.

24 BOA, HR. İM., 18/24.

25 *Vatan*, 17, Ağustos 1923.

26 BOA, HR. İM., 48/99.

27 Adıyeye - Adıyeye, a.g.e., s. 368.

28 BOA, HR. İM., 21/40; Muhammet Sarı - Ayşegül Can, “Lozan Antlaşması Gereğince Girit'ten Türkiye'ye Göçün Basına Yansıyan Yönleri”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XVIII/36, (2018/Bahar), s. 43-44.

29 BOA, HR. İM., 47/63.

30 BOA, HR. İM., 42/34.

31 Salt Araştırma, ACCEVSC00009; THAM, III/27, 15 Teşrin-i sâni 1923, s. 65; Ayşe Nühket Adıyeye, “Mübadele Öncesi Hanya'da Türk Giritliler (Turkokrites)”, 90. Yılında Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi, Yeni Yaklaşımlar, Yeni Bulgular, (Yayına Hazırlayan: Hakan Uzbek, Sefer Güvenç), Lozan Mübadilleri Vakfı Yayınları, İstanbul, 2016, s. 226.

bir işti. Savaştan yeni çıkmış olan Türk ve Yunan devletlerinin bu işe ayırabilecekleri bütçeler son derece sınırlı olduğundan her iki devlet de mübadiller için yardım arayışlarına girişmişlerdir. Türkiye’de yaşayan birçok Rum’un 1922 yılı Eylül’ünden itibaren Yunanistan’a göç etmeye başlaması Yunanistan’da bir mülteci krizine yol açmıştır. Birçok uluslararası kuruluş ve devlet bu mültecilere kayıtsız kalmayarak yardım eli uzatmıştır. Kızılhaç ve Çocukları Koruma Fonu (Save The Children Fund) Yunanistan’daki mültecilerin yardımına koşan ilk uluslararası kuruluşlar olmuştur³². Yedi ayrı Amerikan hayır kurumu, mültecilere gıda yardımı yapmış, geçici barınmalarını sağlayacak çadırlar kurmuş, kimsesiz çocuklar için yetimhaneler açmış, salgın hastalıklarla mücadelede gerekli ilaçları vererek karantina istasyonları oluşturmuştur³³. Amerikan Kızılhaçı ve Yakın Doğu Yardım Örgütü bu hayır kurumlarının en bilinenleriydi³⁴. Eylül 1922’den Ağustos 1923’e kadar geçen dönemde Amerika’nın Rum mülteciler için yaptığı yardımların maddi tutarı sekiz milyon doları bulmuştur. Yunanistan’a uzun vadeli borç verme konusunu görüşen Milletler Cemiyeti, Yunan Milli Bankası’nı davet ederek altı milyon sterline kadar borç verebileceğini belirtmiştir³⁵. İngiliz hükümeti, Yunanistan’daki mülteciler adına kullanılmak üzere Amerika Birleşik Devletleri’nden aldığı 52.000 poundu ve Yunanistan’daki İngiliz iş adamlarından tedarik ettiği 10.000 poundu 1922 yılı Aralık ayında Yunan hükümetine vermiştir. Milletler Cemiyeti de Yunanistan’daki mülteciler için 19.600 pound yardımda bulunmuştur³⁶.

Yunanistan’daki mültecilere birçok devlet ve uluslararası kuruluş yardımlarda bulunurken Yunanistan’dan Türkiye’ye getirilecek Türkler için yapılan uluslararası yardımlar son derece sınırlı kalmıştır³⁷. Bu durum dönemin Türk basınında şikâyet konusu haline gelmiştir. *Vatan* gazetesi yazarı Ahmet Emin (Yalman) Bey, Amerikan Kızılhaçı’nın Rum mülteciler için 6.000.000 İngiliz lirası harcadığını, ayrıca Cemiyeti-i Akvam’ın da Rum mültecilere yardımlarda bulunduğunu belirterek, Türk hükümetinin de bu gibi uluslararası yardım kuruluşlarının yardımına başvurarak Yunanistan’daki Türklerin uluslararası kuruluşların koruması altına alınması gerektiğini yazmıştır. Ahmet Emin Bey’in yazısında vurguladığı bir diğer husus ise mübadillerin Türkiye’ye sevki sırasında Hilal-i Ahmer Cemiyeti’nden yardım alınması konusu olmuştur³⁸. Mübadelenin mali yükünün farkında olan Türk hükümeti de mübadele işi için destek arayışlarına girişmiştir. Muavenet-i İçtimaiye Encümeni toplantısında konuşan Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekili Rıza Nur Bey, Kızılhaç, Amerika Şark-ı Karib Muavenet Cemiyeti ve Hindistan Hilal-i Ahmer Cemiyeti’nin yardımlarına başvurulacağını beyan etmiştir³⁹.

Hükümet, dış yardım arayışlarına giriştiği bu günlerde bir yandan da Hilal-i Ahmer Cemiyeti yetkilileri ile görüşmelere başlamıştır. Hilal-i Ahmer Cemiyeti Umum Müfettişi Dr. Celal Muhtar (Özden) Bey ile Hilal-i Ahmer Cemiyeti Merkez-i Umumi azasından Dr.

32 Renée Hirschon, Mübadele Çocukları, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2005, s. 33.

33 Seçil Akgün, “Birkaç Amerikan Kaynağından Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi Sorunu”, III. Askeri Tarih Semineri: Türk Yunan İlişkileri, Genel Kurmay Yayınları, Ankara, 1986, s. 255.

34 Yıldırım, a.g.e., s. 135-137.

35 Akgün, a.g.m., s. 255.

36 İbrahim Erdal, Mübadele Ulus Devlet Sürecinde Türkiye ve Yunanistan (1923-1930), İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2018, s. 112.

37 Oya Dağlar Macar, “Uluslararası Kızılhaç Komitesi’nin Müslümanlara Yaptığı Yardım Çalışmaları ve Mübadele Dönemi Sağlık”, Uluslararası İzmir Göç ve Mübadele Sempozyumu (27-28 Nisan 2017), İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İzmir, 2018, s. 243-244.

38 *Vatan*, 2 Ağustos 1923.

39 *Vatan*, 2 Eylül 1923.

Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi'nde Hilal-i Ahmer (Kızılay) Cemiyeti'nin Girit'te
Görevlendirdiği İmdad-ı Sıhhi Heyetleri ve Faaliyetleri

Hakkı Şinasi (Erel) Paşa, Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin mübadele sırasında yapacağı yardımları görüşmek üzere 29 Ağustos 1923 tarihinde Ankara'ya gelmişlerdir⁴⁰. Birkaç günlük görüşmenin ardından 1 Eylül'de Ankara'dan ayrılan Celal Muhtar Bey İstanbul'a dönmüş, Hakkı Şinasi Paşa Yunanistan'daki Türk esirlere dair hususları görüşmek üzere bir süre daha Ankara'da kalmıştır⁴¹. İstanbul'a dönüşü sırasında *Tevhid-i Efkâr* gazetesi Ankara muhabiri Ekrem Bey'e beyanat veren Celal Muhtar Bey, Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin hükümete yardım edeceğini beyan etmiş ancak yardımların içeriği konusunda bilgi vermemiştir⁴². İstanbul'a dönüşünden birkaç gün sonra *Akşam* gazetesine izahat veren Celal Muhtar Bey, hükümetin taleplerinin Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin altından kalkamayacağı derecede fazla olduğunu ifade etmiştir. Gelecek 400.000 mübadilin işçileri 10 gün gibi kısa bir süreliğine bile üstlenilecek olsa en az 400.000 lira sarf edilmesi gerektiğini, Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin elinde bu paranın yarısı kadarının bile olmadığını belirtmiştir. Hilal-i Ahmer Cemiyeti, bindirme ve indirme iskelelerine birer sağlık heyeti göndermeyi, yardıma muhtaç olanlara çamaşır ve ilaç yardımında bulunmayı ve İngilizlerden satın alınan kamyonlarla mübadillerin eşyalarını taşımaya vaat etmiştir. Hükümet ise yardımların daha fazla genişletilmesini ve aşhaneler tesis edilmesini istemiştir⁴³. Neticede Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin kabul ettiği hususları içeren altı maddelik bir çalışma programı hazırlanmış, Hilal-i Ahmer Cemiyeti azalarından Hakkı Şinasi Paşa ile İsmail Besim Paşa'nın imzalarını taşıyan program 5 Eylül 1923 tarihinde İcra Vekilleri Heyeti'ne takdim edilmiştir. Hazırlanan programa göre:

1. Yunanistan'daki ihraç kapılarının her birinde tam teçhizatlı birer sağlık heyeti bulundurulacaktır.

2. Yolculuk esnasında ortaya çıkacak hastalıkların tedavileri ve yolcuların işçileri gemilerde bulunacak sağlık heyetleri tarafından sağlanacaktır.

3. İskân bölgesi iskelelerinin her birinde onar yataklı dispanserler açılarak sağlık heyetleri bulundurulacak, iskelelere çıkan mübadele ahalisinden hasta olanlar tedavi edilecek ve yardıma muhtaç olanlara çamaşır, fanila, çorap ve ayakkabı dağıtılacaktır.

4. Hasta, ihtiyar, çocuk ve malullerin, iskelelerden iskân bölgelerine sevkleri İngilizlerden satın alınan kamyonlarla sağlanacak, bu kamyonlardan her iskelede iki ile beş adet arasında bulundurulacak, her türlü levazım ve masrafı Hilal-i Ahmer'e ait olacaktır.

5. Ahalinin geçici iskânı için Hilal-i Ahmer'in İngilizlerden aldığı çeşitli büyüklükteki çadır ve barakalardan istifade edilecektir.

6. İngilizlerden satın alınan ve Çanakkale'de bulunan barakalar istifade edilmek üzere hükümete bırakılacaktır⁴⁴.

Belirlenen çalışma programının birinci maddesine göre, Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Yunanistan'dan Türkiye'ye mübadil sevki yapılacak şehirlerin her birine tam teçhizatlı birer sağlık heyeti göndermeyi kabul etmiştir. Yunanistan'a gönderilen ilk heyet 18 Ekim

40 Hâkimiyet-i Milliye, 30 Ağustos 1923.

41 Akşam, 5 Eylül 1923.

42 Tevhid-i Efkâr, 3 Eylül 1923.

43 Akşam, 6 Eylül 1923.

44 BCA (Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi), 30/10-123-873-3; TKDA (Türkiye Kızılay Derneği Arşivi), Kutu No: 1296, Belge No: 151; THAM, III/26, 15 Teşrin-i evvel 1923, s. 385.

1923 tarihinde yola çıkan 27. Selanik İmdad-ı Sıhhi Heyeti olmuştur. Dr. Mahir Bey'in başhekimliğindeki heyette, üç doktor, bir eczacı, bir idare memuru, bir ambar memuru, bir sevk memuru, altı hastabakıcı ve dört hademe görev almıştır⁴⁵. Selanik'e varır varmaz işe koyulan heyet, biri Alacaimaret'te diğeri İslahane'de olmak üzere iki dispanser açarak mübadillerin sağlık durumlarıyla ilgilenmeye başlamıştır. Mübadele edilecek Türklerin Selanik'e akın etmeleri ve mevsimin kış başlangıcı olması gibi etkenler dispanserlerin yetersiz kalmasına neden olmuş, 17 Kasım 1923 tarihinde Selanik'te bir de hastane açılmıştır⁴⁶.

Yunanistan'a gönderilen ikinci ve üçüncü heyetler Girit adasında görevlendirilen heyetler olmuştur. 1923 yılı Kasım ayında Girit Türklerinin Türkiye'ye sevkine başlanacak olması üzerine harekete geçen Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Ekim ayının son günlerinde 28. Hanya ve 29. Kandiye İmdad-ı Sıhhi Heyetlerini kurmuştur⁴⁷. 10 Kasım 1923 tarihinde Adarya vapuru ile İstanbul'dan ayrılan heyetler, 12 Kasım Pazartesi günü Atina'nın Pire limanına varmışlar, Muhtelit Mübadele Komisyonu'nda Hilal-i Ahmer Cemiyeti Temsilcisi olarak görev yapan Dr. Ömer Lütfi Bey tarafından karşılanarak bir otele yerleştirilmişlerdir. 13 Kasım'da Girit'e gidecek bir vapura binmek için biletler alınmış ancak vapurun yarısı bile dolmadığından hareketi bir gün ertelenmiştir. 14 Kasım Çarşamba günü hareket eden vapurla Atina'dan ayrılan heyetler, 15 Kasım'da Girit'e varmışlardır⁴⁸.

C- Hanya İmdad-ı Sıhhi Heyeti'nin Faaliyetleri

15 Kasım 1923 tarihinde Hanya'ya ayak basan Hanya İmdad-ı Sıhhi Heyeti, Hanya eşrafından Ali Bey tarafından karşılanarak kira ödemeyecekleri bir eve yerleştirilmişlerdir⁴⁹. Türkiye Hilal-i Ahmer Mecmuası'nın 15 Kasım 1923 tarihinde yayımlanan 27. sayısında Hanya İmdad-ı Sıhhi Heyeti'nde 2 doktor, 1 eczacı ve 11 memur olmak üzere toplam 14 kişi bulunduğu belirtilse de Türkiye Kızılay Derneği Arşivi'nde yer alan bir belgeden edindiğimiz bilgilere göre heyet çalışanları 16 kişiden oluşmaktadır. Dr. Hacı Osman Bey'in başkanlık ettiği heyet çalışanlarının isimleri ve görevleri Tablo 1'de gösterilmiştir⁵⁰:

Tablo 1: Hanya İmdad-ı Sıhhi Heyeti Üyelerinin İsimleri ve Görevleri

Adı	Görevi
Osman Bey	Başhekim
Hüseyin Remzi Bey	Vapur Tabibi
Nihat Bey	Vapur Tabibi
Serveri Bey	İdare Memuru
Ahmet Efendi	Eczacı
İsmail Hakkı Bey	Ambar Memuru
Talat Süreyya Hanım	Hastabakıcı

45 Hüseyin Çavdar, "Türk-Yunan Nüfus Mübadelesinde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 27. İmdad-ı Sıhhi Heyeti'nin Selanik'teki Faaliyetleri (Ekim 1923-Ekim 1924), Vakanüvis, Yıl: 3, Sayı: 1, (Bahar 2018), s. 118.

46 Çapa, a.g.e., s. 171.

47 Vatan, 30 Teşrin-i evvel 1923; Tanin, 30 Teşrin-i evvel 1923.

48 TKDA, Kutu No: 1297, Belge No: 136; İkdâm, 11 Teşrin-i sâni 1923; Tanin, 11 Teşrin-i sâni 1923; Vatan, Teşrin-i sâni 1923.

49 TKDA, Kutu No: 1270, Belge No: 1.7.

50 THAM, III/27, 15 Teşrin-i sâni 1923, s. 66; TKDA, Kutu No: 1275, Belge No: 6.9.

Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi'nde Hilal-i Ahmer (Kızılay) Cemiyeti'nin Girit'te
Görevlendirdiği İmdad-ı Sıhhi Heyetleri ve Faaliyetleri

Rıza Efendi	Hastabakıcı
Nigar Hanım	Hastabakıcı
Zeki Efendi	Hastabakıcı
Mehmet Ali Efendi	Hastabakıcı
Mehmet Refik Bey	Hastabakıcı
Mustafa Efendi	Başhademe
Hasan Fahri Efendi	Aşçı ve Hademe
Ahmet Efendi	Aşçı ve Hademe
Şevket Hanım	Hademe

83 sandık çamaşır, erzak ve ecza malzemesi, 29 balya çamaşır, 3 bağ çadır ve 11 çuval erzak ile donatılarak Hanya'ya gönderilen heyet, ikamet için yerleşilen evin yakınında yer alan bir binada dispanser tesis ederek 17 Kasım'dan itibaren hasta kabulüne başlamıştır⁵¹. Açılan dispanserin yanı sıra Hanya Cemaat-i İslamiye İdaresi'nin binasında bir de muayenehane açılarak mübadillerin sağlık kontrolleri iki noktadan yürütülmüştür. 20 Kasım 1923 tarihinde faaliyete geçen muayenehanede, Hanya doğumlu olması ve dil bilmesi nedeniyle heyet doktorlarından Nihat Bey görevlendirilmiştir. Hasta kabulü için belirlenen günler ve saatler; perşembe, cumartesi ve pazartesi günleri öğleden evvel 9.00 ile 12.00 arası olarak ilan edilmiştir⁵². Heyetin göreve başladığı 17 Kasım'dan 30 Kasım'a kadar geçen sürede imdad-ı sıhhi heyeti dispanserine başvuran hastaların sayısı Tablo 2'de verilmiştir⁵³:

Tablo 2: Hanya İmdad-ı Sıhhi Heyeti Dispanserinde 17-30 Kasım 1923 Tarihleri Arasında Günlük Muayene Edilen Hastaların Sayıları

Tarih	Dispansere başvuran ve tedavileri yapılan hasta sayısı
17 Kasım 1923	38
18 Kasım 1923	35
19 Kasım 1923	74
20 Kasım 1923	70
21 Kasım 1923	60
22 Kasım 1923	70
23 Kasım 1923	0
24 Kasım 1923	61
25 Kasım 1923	24
26 Kasım 1923	39
27 Kasım 1923	45
28 Kasım 1923	37
29 Kasım 1923	29
30 Kasım 1923	48
Toplam	630

51 TKDA, Kutu No: 1270, Belge No: 1.4; THAM, III/28, 15 Kânûn-ı evvel 1923, s. 105.

52 TKDA, Kutu No: 1270, Belge No: 1.7; Salt Araştırma, ACCEVJ00072.

53 TKDA, Kutu No: 1270, Belge No: 20.1; TKDA, Kutu No: 1270, Belge No: 24; TKDA, Kutu No: 1270, Belge No: 21.

Kuruluşundan Kasım ayı sonuna kadar geçen 14 günlük süre zarfında 630 hasta dispansere başvurarak muayene ve tedavi edilmiştir. 7 Aralık 1923'e gelindiğinde muayene ve tedavi edilenlerin sayısı 763'e yükselmiştir⁵⁴. Heyet başhekimisi Hacı Osman Bey'in tuttuğu raporlardan edindiğimiz bilgilere göre, Hanya Müslümanlarının çoğu hasta vaziyettedir. Özellikle köylerde yaşayanlar sağlığa elverişsiz koşullarda ikamet ettiklerinden çoğu romatizma hastası olmuştur. Dispansere gelemeyecek durumda olan hastaların evlerine gidilerek gerekli tedavileri yapılmıştır. Muayene edilen hastalar arasında herhangi bir bulaşıcı hastalığa rastlanmamıştır⁵⁵. Heyetin göreve başladığı tarihten 2 Aralık 1923'e kadar geçen sürede 3.394 nüfusa çiçek aşısı tatbik edilmiştir⁵⁶. Hanya'daki mübadillerin yanı sıra Resmo'ya da bir doktor ve iki hastabakıcı gönderilerek oradaki mübadillere de çiçek aşısı yapılmıştır⁵⁷. 8 Aralık 1923 tarihine gelindiğinde Hanya İmdad-ı Sihi Heyeti'nin yaptığı aşıların sayısı 4.000'e ulaşmıştır⁵⁸. Heyetin yaptığı önemli hizmetlerden bir diğeri de fakir ve muhtaç durumda olan mübadillere iâşe ve eşya yardımlarında bulunmak olmuştur. İlk günlerde bir aşhane tesis edilememiş, muhtaç durumda olan mübadillere ancak gıda yardımıyla bulunulabilmiştir. 25 Kasım'dan itibaren günde 100 mübadile gıda yardımı yapılmış, iâşe edilen her nüfusa bir kiyye (1280 gram) ekmek verilmiştir⁵⁹. Aşhanenin tesisinden sonra ise muhtaç durumdaki mübadillere sıcak yemek dağıtımına başlanmış, günlük iâşe edilenlerin sayısı 200'e kadar yükselmiştir⁶⁰. Türkiye'ye mübadil sevkiyatının başlamasından sonra yardıma muhtaç durumda olanların sayısı azalmaya başlamış, 4 Aralık'ta günlük iâşe edilen kişi sayısı 50'ye kadar düşmüştür⁶¹. Yapılan yardımlardan bir diğeri de eşya yardımı olmuştur. 8 Aralık 1923 tarihli bir raporda belirtildiğine göre havaların iyi olmasının da etkisiyle mübadiller arasında eşya yardımına muhtaç olanların sayısı yok denecek kadar az olup, heyetin görev süresi boyunca yalnızca 25 garibana eşya yardımında bulunulmuştur⁶².

Hanya İmdad-ı Sihi Heyeti'nin görev yaptığı süre zarfında Hanya'dan iki mübadil kafilesi Türkiye'ye sevk edilmiştir. Mübadillerin vapurlara bindirilmeleri sırasında hastalara ve hamilelere yardım etmek üzere görevlendirilen hastabakıcılar, gruplar halinde vapurlara bindirilen mübadillere refakat edilmiştir⁶³. Hanya'dan ayrılan ilk kafiye Bahr-ı Cedid vapuruyla Ayvalık'a nakledilen 347 erkek, 296 kadın, 384 çocuk - toplam 1.027 mübadil - olmuştur. Mübadillere ait 300 ton eşya, 10 sandal, 2 araba ve 2 beygiri de alan vapur, 30 Kasım 1923 tarihinde öğleden sonra saat 14.00 sıralarında hareket etmiştir. Yolculuk sırasında yaşanabilecek sağlık problemlerine müdahalede bulunmak üzere Hanya İmdad-ı Sihi Heyeti doktorlarından Hüseyin Remzi Bey ile hastabakıcı Mehmet Refik Bey, beraberlerinde yeteri kadar ilaç, bir sandık süt ve et suyu ile vapurda görevli olarak yer almışlardır⁶⁴. Yolculuk sırasında bir doğum gerçekleşmiş, mübadillerin

54 TKDA, Kutu No: 1270, Belge No: 1.4.

55 TKDA, Kutu No: 1270, Belge No: 1.7; TKDA, Kutu No: 1270, Belge No: 1.4.

56 TKDA, Kutu No: 1270, Belge No: 21.

57 TKDA, Kutu No: 1270, Belge No: 1.5.

58 TKDA, Kutu No: 1270, Belge No: 1.4.

59 TKDA, Kutu No: 1270, Belge No: 1.7.

60 TKDA, Kutu No: 1270, Belge No: 1.4. Hanya İmdad-ı Sihi Heyeti'nin tesis ettiği aşhanenin önünde iâşe edilenlerle birlikte çekilen fotoğraflar için bkz. Fotoğraf I, Fotoğraf II.

61 TKDA, Kutu No: 1270, Belge No: 22.

62 TKDA, Kutu No: 1270, Belge No: 1.4.

63 A.g.b.; Fahriye Emgili, Yunanistan'dan Mersin'e Köklerinden Koparılmış Hayatlar, Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 74.

64 TKDA, Kutu No: 1270, Belge No: 21.

Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi'nde Hilal-i Ahmer (Kızılay) Cemiyeti'nin Girit'te Görevlendirdiği İmdad-ı Sıhhi Heyetleri ve Faaliyetleri

sayısı 1.028'e yükselmiştir. 3 Aralık 1923 tarihinde İzmir'e varan mübadiller Klazomen (Urla) Tahaffuzhanesi'nde⁶⁵ sağlık kontrolünden geçirilmişler, kontrolleri tamamlananlar misafirhanelere alınmışlardır⁶⁶. İzmir'de yapılan kontrollerin ve birkaç günlük istirahatın ardından tekrar vapura yüklenen mübadiller 6 Aralık'ta Ayvalık'a varmışlardır⁶⁷. Hanya'dan ayrılan ikinci kabile, Girit'ten Ayvalık ve Edremit'e mübadil taşıyan Giresun vapuru ile Türkiye'ye sevk edilen mübadiller olmuştur. Vapura Hanya mübadillerinden 306 erkek, 456 kadın, 401 çocuk ile yaklaşık 300 ton eşya, 12 sandal, 1 yük arabası, 31 koyun ve keçi yüklenmiştir. Resmo mübadillerinden de 270 erkek, 300 kadın, 460 çocuk, tahminen 300 ton eşya, 2 sandal, 13 koyun ve keçi yüklenen vapur, 5 Aralık'ta Girit'ten ayrılmıştır. Hanya İmdad-ı Sıhhi Heyeti doktorlarından Nihat Bey Hanya'daki işlerini ileri sürerek vapurda görev almayı reddettiğinden vapur sağlık heyetinden yoksun bir şekilde hareket etmiştir⁶⁸. Hanya'dan hareket eden ikinci kabile de sağlık kontrolleri için önce Klazomen Tahaffuzhanesi'ne götürülmüştür⁶⁹. Sağlık kontrollerinin ardından tekrar vapura bindirilerek iskân bölgelerine sevk edilen mübadillerden Resmolular Ayvalık'a, Hanyalılar ise Edremit'e çıkarılmışlardır⁷⁰.

Giresun vapurunun hareketinden sonra Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne bir rapor sunan Hanya İmdad-ı Sıhhi Heyeti Başhekimi Hacı Osman Bey, Hanya'da kalan mübadiller arasında muhtaç durumda olanların sayısının çok azaldığını bildirerek yakın zamanda gelmesi beklenen Ümit vapurunun bu mübadilleri almasından sonra heyetin Hanya'da yapacağı bir iş kalmayacağını belirtmiştir⁷¹. Bu bilgilendirmenin ardından heyetin Hanya'daki görevine son verilerek Drama'ya hareket etmesi emredilmiş, Selanik üzerinden Drama'ya gidecek olan heyet, 9 Aralık 1923 tarihinde Hanya'dan ayrılmıştır. Hanya'daki görevi sırasında yanında getirdiği tıbbi malzeme, erzak ve eşyanın yarısını tüketen heyet, kalan yarısını beraberine almış, 23 Aralık'ta yeni görev yeri olan Drama'ya varmıştır⁷². Mübadelenin başlamasından hemen önce Hanya'dan 8.000, Resmo'dan ise 5.000 mübadilin Türkiye göç edeceği hesaplanmıştı. Heyetin Hanya'da bulunduğu 24 gün zarfında 2.190 Hanyalı - mübadele edilecek Hanyalıların dörtte birinden biraz fazlası - ve 1.030 Resmolu - mübadele edilecek Resmoluların beşte birinden biraz fazlası - Türkiye'ye sevk edilmiştir.

D- Kandiye İmdad-ı Sıhhi Heyeti'nin Faaliyetleri

Girit adasında görevlendirilen ikinci heyet, 80 sandık çamaşır, ecza malzemesi ve erzak, 31 balya çamaşır, 3 bağ çadır ve 10 çuval erzak ile donatılarak Kandiye'ye gönderilen 29.

65 Klazomen Tahaffuzhanesi hakkında detaylı bilgi için bkz. Pelin Böke, "İzmir Karantina Teşkilatının Kuruluşu ve Faaliyetleri (1840-1900)", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, VIII/18-19, (2009/Bahar-Güz), s. 137-159; Burcu Yılan, *Osmanlı Devleti'nde Salgın Hastalıklarla Mücadele ve Karantina Teşkilatının Yaygınlaşması: İzmir Klazomen Tahaffuzhanesi Örneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Çanakkale, 2020.

66 Ahenk, 4 Kânûn-ı evvel 1339.

67 Vatan, 6 Kânûn-ı evvel 1923.

68 TKDA, Kutu No: 1270, Belge No: 1.4; TKDA, Kutu No: 1270, Belge No: 1.14; TKDA, Kutu No: 1296, Belge No: 207.

69 THAM, III/28, 15 Kânûn-ı evvel 1923, s. 109.

70 Vatan, 11 Kânûn-ı evvel 1923.

71 TKDA, Kutu No: 1270, Belge No: 1.4.

72 TKDA, Kutu No: 1270, Belge No: 1.5; TKDA, Kutu No: 1270, Belge No: 4; THAM, III/29, 15 Kânûn-ı sâni 1924, s. 143.

Kandiye İmdad-ı Sıhhi Heyeti olmuştur⁷³. 15 Kasım 1923 tarihinde saat 15.00 sularında Kandiye'ye varan heyet, 17 Kasım'dan itibaren faaliyete geçmiştir⁷⁴. Türkiye Hilal-i Ahmer Mecmuası'nın 15 Kasım 1923 tarihinde yayımlanan 27. sayısında Kandiye İmdad-ı Sıhhi Heyeti'nin 2 doktor, 1 eczacı ve 10 memur olmak üzere toplam 13 kişiden oluştuğu haberine yer verilmiştir⁷⁵. Türkiye Kızılay Derneği Arşivi'nde yer alan bir belgeden edindiğimiz bilgilere göre ise heyet çalışanlarının sayısı 12 olup, Başhekim Kamil Bey'in başkanlık ettiği heyet çalışanlarının isimleri ve görevleri Tablo 3'te verilmiştir⁷⁶:

Tablo 3: Kandiye İmdad-ı Sıhhi Heyeti Üyelerinin İsimleri ve Görevleri

Adı	Görevi
Kamil Bey	Başhekim
Sadettin Bey	Tabip
Aziz Bey	İdare Memuru
Bekir Sırrı Bey	Eczacı
Tevfik Efendi	Ambar Memuru
Ahmet Hamdi Efendi	Hastabakıcı
Emine Hanım	Hastabakıcı
Sedat Efendi	Hastabakıcı
Saib Efendi	Başhademe
Ahmet Efendi	Hademe
Ahmet Şakir Efendi	Hademe
Mehmet Efendi	Aşçı

Heyet başkanı Kamil Bey'in, Muhtelit Mübadele Komisyonu'nda Hilal-i Ahmer Cemiyeti temsilcisi olarak görev yapan Dr. Ömer Lütfi Bey'e 21 Kasım'da gönderdiği bir yazıdan anlaşıldığına göre, heyetin Kandiye'ye varışından evvel hiçbir hazırlık yapılmamış, heyetin yerleşebileceği uygun bir yer ayarlanmamıştır. Kandiye'ye varan heyet, uygun bir bina temini için mahalli idarelere başvurmuş ancak hiçbir cevap alamamıştır. Dispanser ve diğer işler için evkaf dairesinde kullanıma uygun 3-4 oda ayarlanmış, heyet üyeleri ise ikamete uygun olmayan bir haneye yerleşmiştir. Heyetin yanında getirdiği eşyalardan 700 drahmi vergi alınmış, eşyalar 48 saat sonra teslim edilmiştir⁷⁷. 17 Kasım'da hasta kabulüne başlayan dispansere 1 Ocak 1924 tarihine kadar 1.250 hasta müracaat etmiş, muayene ve tedavileri yapılan hastalara gerekli ilaçlar verilmiştir⁷⁸. 1 Ocak'tan 4 Ocak'a kadar geçen dört gün zarfında 19 hasta daha dispansere müracaat etmiş, muayene ve tedavi edilenlerin sayısı 1.269'a yükselmiştir⁷⁹. Heyetin görevinin son bulduğu 7 Ocak'ta ise dispanserde muayene ve tedavi edilen hastaların sayısı 1.300'e ulaşmıştır⁸⁰. Zengin, fakir her tabakadan Müslüman hastanın başvurduğu dispansere Gayrimüslim fakirlerden de başvuranlar olmuş; dil, din ve ırk farkı gözetmeksizin başvuran herkes muayene ve tedavi

73 THAM, III/28, 15 Kânûn-ı evvel 1923, s. 105.

74 TKDA, Kutu No: 859, Belge No: 3; TKDA, Kutu No: 859, Belge No: 3.1.

75 THAM, III/27, 15 Teşrîn-i sâni 1923, s. 66

76 TKDA, Kutu No: 1270, Belge No: 107.

77 TKDA, Kutu No: 1297, Belge No: 156.

78 TKDA, Kutu No: 1270, Belge No: 113.

79 TKDA, Kutu No: 1297, Belge No: 70.2.

80 TKDA, Kutu No: 859, Belge No: 3; TKDA, Kutu No: 859, Belge No: 3.1.

Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi'nde Hilal-i Ahmer (Kızılay) Cemiyeti'nin Girit'te
Görevlendirdiği İmdad-ı Sıhhi Heyetleri ve Faaliyetleri

edilmiştir⁸¹. Heyet Başhekimi Kamil Bey'in muhtelif tarihlerde tuttuğu haftalık sağlık raporlarından edindiğimiz bilgilere göre, Kandiye'deki Müslümanlar arasında görülen hastalıklar, mübadillerin maruz kaldıkları sefaletten kaynaklanan, malarya (sıtma), mide ve akciğer iltihabı (bronşit), ishal ve göz hastalıkları gibi mevsimsel hastalıklardır⁸². 25 Kasım'dan 30 Kasım'a geçen altı günlük hasta cetvelini gösteren 1 Aralık 1923 tarihli raporda dizanteri hastalığına rastlanıldığı belirtilse de hastalık salgın halini almamıştır⁸³. Salgın hastalıkların önüne geçmek için mübadillerin temizliğine dikkat edilmiş, sevk sırası gelen mübadiller, Kandiye'de bulunan sabit etüv⁸⁴ makinesinde temizlenerek vapurlara bindirilmişlerdir. Salgın hastalıklar için alınan bir diğer önlem ise mübadillerin aşılansması olmuş, Kandiye İmdad-ı Sıhhi Heyeti tarafından 7.000 kişiye çiçek aşısı tatbik edilmiştir⁸⁵.

Heyetin Kandiye'de görev yaptığı sırada Kandiye'den ayrılan ilk kafile Kırzade vapuruyla sevk edilen mübadiller olmuştur. Vapur 12 Aralık 1923 tarihinde Kandiye'ye gelmiştir⁸⁶. 3.250 Kandiye'li, Erdek ve Bandırma civarına sevk edilmek üzere vapura bindirilmiş, sefer sırasında dört vefat, yedi doğum gerçekleşmiştir⁸⁷. 19 Aralık'ta Tuzla'ya varan mübadillerin Tuzla Tahaffuzhanesi'nde⁸⁸ temizlik işlemleri yapılmış, işlemlerin ardından tekrar yola koyulan vapur, 26 Aralık'ta Mudanya'ya ulaşmıştır. Bandırma ve Erdek'e iskân edilmeleri planlanan mübadiller, planlanandan farklı olarak, Gemlik ve Mudanya'ya iskân edilmişlerdir⁸⁹. Kandiye'den ayrılan ikinci kafile Rize vapuruyla Mudanya'ya sevk edilen 706 mübadil olmuş, yolculuk sırasında üç doğum gerçekleşmiştir. Türkiye vapuru ile Kandiye'den ayrılan 1.070 mübadil ise üçüncü kafileyi oluşturmuştur. Yolculuk sırasında bir vefat, üç doğum gerçekleşmiştir⁹⁰. Bodrum'a varmak üzere yola koyulan Türkiye vapuru yanlış bir yol takip ederek önce Çanakkale'ye gitmiş, oradan güneye hareket ederek 12 Ocak'ta İzmir'e varmıştır. İzmir'de karaya çıkarılarak misafirhanelere alınan mübadillere sıcak yemek ve çay ikram edilmiştir⁹¹. Birkaç gün dinlenmeleri sağlanan mübadillerden 976 kişi tekrar vapura bindirilerek 15 Ocak 1924 tarihinde Bodrum'a çıkarılmıştır⁹².

Kandiye İmdad-ı Sıhhi Heyeti'nin önemli hizmetlerinden biri de muhtaç durumda bulunan mübadillerin işlerini temin etmek olmuştur. 17 Kasım'da görev başı yapan heyet, Kandiye'deki Türk evlerini hane hane gezerek yardıma muhtaç olan mübadilleri tespit etme işine girişmiştir. İlk etapta işe muhtaç 90 kişi tespit edilmiş, 24 Kasım'dan

81 THAM, III/30, 15 Şubat 1924, s. 198.

82 TKDA, Kutu No: 1297, Belge No: 70; TKDA, Kutu No: 1297, Belge No: 70.1; TKDA, Kutu No: 1297, Belge No: 70.2; TKDA, Kutu No: 859, Belge No: 3.

83 TKDA, Kutu No: 1297, Belge No: 70.5; THAM, III/29, 15 Kânûn-ı sâni 1924, s. 143.

84 Etüv makinesi, yüksek ısının öldürücü etkisinden yararlanarak eşyalar üzerindeki mikropları öldürmek için kullanılan bir sterilasyon cihazıdır. İki tarafı kapaklı silindirik şeklinde bir kazandan oluşan etüv makinesinin içinde eşyaların konulacağı raflar bulunuyordu. Kirli taraftaki kapaktan kazanın içindeki raflara konulan eşyalar, 20 dakika 110°C ısıda bekletilerek diğer taraftaki kapaktan dezenfekte olmuş bir şekilde çıkarılıyordu. Bkz. Nuran Yıldırım, 14. Yüzyıldan Cumhuriyet'e Hastalıklar, Hastaneler, Kurumlar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2014, s. 438-439.

85 TKDA, Kutu No: 859, Belge No: 3; TKDA, Kutu No: 859, Belge No: 3.1.

86 TKDA, Kutu No: 1270, Belge No: 1.10.

87 TKDA, Kutu No: 859, Belge No: 3; TKDA, Kutu No: 859, Belge No: 3.1.

88 Tuzla Tahaffuzhanesi hakkında detaylı bilgi için bkz. Nuran Yıldırım, "İstanbul'da Sağlık Hayatı", <https://istanbul tarihi.ist/assets/uploads/pdf/istanbulda-saglik-hayati-107.pdf> (Erişim: 11.03.2021).

89 TKDA, Kutu No: 1270, Belge No: 106.11; Hâkimiyet-i Milliye, 3 Kânûn-ı sâni 1924.

90 TKDA, Kutu No: 859, Belge No: 3; TKDA, Kutu No: 859, Belge No: 3.1.

91 BCA, 272/11-17-72-4.

92 BCA, 272/11-19-90-17.

itibaren işlerine başlanmıştır⁹³. 28 Kasım'a gelindiğinde işe edilen mübadillerin sayısı 130'a çıkmıştır⁹⁴. 1 Aralık'ta günlük işe edilenlerin sayısı 183'e ulaşmış, heyetin elinde yeteri kadar erzak kalmadığından dışarıdan erzak satın alınmaya başlanmıştır⁹⁵. Erzak sıkıntısına düşen Kandiye İmdad-ı Sıhhi Heyeti'ne erzak alımında kullanılması için 10.050 drahmi ek tahsisat gönderilmiştir. Kandiye'deki Atina Bankası'ndan teslim alınan bu para ile mübadillerin işlerine devam edilmiştir⁹⁶. Aralık ayında mübadillerin Türkiye'ye sevkine başlanmasıyla işe edilen mübadil sayısında düşüş yaşanmış, günlük işe edilenlerin sayısı 22 Aralık'ta 91'e düşmüştür⁹⁷. 29 Aralık'a kadar geçen süre zarfında işe edilenlerin sayısı tekrar artarak 110'a yükselmiş⁹⁸, 1 Ocak'ta ise günlük işe edilenlerin sayısı 100'e düşmüştür⁹⁹. Kandiye İmdad-ı Sıhhi Heyeti Başkanlığı Kamil Bey'in bir raporundan edindiğimiz bilgilere göre işe edilenlerin sayısının 206'ya çıktığı günler dahi olmuştur¹⁰⁰.

Girit'e gönderdiği imdad-ı sıhhi heyetleri ile muhtaç durumdaki mübadillerin yardımına koşan Hilal-i Ahmer Cemiyeti, bir yandan da Girit'teki Cemaat-i İslamiye İdareleri'ne nakdî yardımlarda bulunmuştur. Aralık ayı başlarında Kandiye İmdad-ı Sıhhi Heyeti'ne gönderilen 23.450 drahminin 16.250'si Kandiye'deki fakir ve muhtaçlara dağıtılmak üzere Kandiye Cemaat-i İslamiye İdaresi'ne teslim edilmiştir. Kalan 7.200 drahmi ise Resmo'daki fakirler için harcanmak üzere Hanya İmdad-ı Sıhhi Heyeti'ne gönderilmiştir¹⁰¹. 17 Kasım'da göreve başlayan Kandiye İmdad-ı Sıhhi Heyeti'nin görevi 7 Ocak 1924 tarihinde son bulmuştur¹⁰². Türkiye Kızılay Derneği Arşivi belgelerinden tespit edebildiğimiz kadarıyla heyetin görev yaptığı süre zarfında Kandiye'den Türkiye'ye 5.026 mübadil sevk edilmiştir. Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi'nde yer alan bir belgeden anlaşıldığına göre ise 9 Ocak 1924 tarihinde 9.000 Kandiye'li halen mübadele edilmeyi beklemektedir¹⁰³.

Sonuç

Türk - Yunan Nüfus Mübadelesi sırasında zorunlu mübadeleye tabi tutulan halklardan biri de Girit adasında yaşayan Türkler olmuştur. Yunanistan'ın Batı Anadolu ve Doğu Trakya'yı topraklarına katmak hedefiyle başlattığı askeri harekâtın başarısızlıkla sonuçlanması üzerine Anadolu'dan Girit'e göç eden Rumlar, Girit'te yaşayan Türklere karşı saldırganca bir tutum takınmışlardır. Mübadelenin başlamasına kadar geçen süreçte birçok Türk Rumlar tarafından katledilmiş, malları yağma edilerek açlık ve sefaletle mahkûm edilmiştir. Girit adasındaki yerel idaricilerin Türklere yönelik bu mezalime sessiz kalmaları, hatta mezalime girenleri cesaretlendirecek açıklamalarda bulunmaları Girit Türkleri için zor günlerin başlamasına neden olmuştur. Yunan hâkimiyeti altında yaşayan Türklerin zor duruma düştüklerini gören Türk hükümeti, bir yandan mübadele hazırlıklarına devam ederken bir yandan da Hilal-i Ahmer Cemiyeti ile bir işbirliği programı yaparak cemiyetin

93 TKDA, Kutu No: 1297, Belge No: 136.3.

94 TKDA, Kutu No: 1297, Belge No: 70.3.

95 TKDA, Kutu No: 1297, Belge No: 70.5.

96 TKDA, Kutu No: 1297, Belge No: 70.4.

97 TKDA, Kutu No: 1297, Belge No: 70.

98 TKDA, Kutu No: 1297, Belge No: 70.1; TKDA, Kutu No: 1297, Belge No: 70.2.

99 TKDA, Kutu No: 1270, Belge No: 113.

100 TKDA, Kutu No: 859, Belge No: 3; TKDA, Kutu No: 859, Belge No: 3.1.

101 TKDA, Kutu No: 1270, Belge No: 106.8; TKDA, Kutu No: 1270, Belge No: 106.9; TKDA, Kutu No: 1270, Belge No: 106.10.

102 TKDA, Kutu No: 859, Belge No: 3; TKDA, Kutu No: 859, Belge No: 3.1.

103 BCA, 272/11-17-72-1.

Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi'nde Hilal-i Ahmer (Kızılay) Cemiyeti'nin Girit'te Görevlendirdiği İmdad-ı Sıhhi Heyetleri ve Faaliyetleri

zor duruma düşen Türklere yardım eli uzatmasını sağlamıştır. Hükümet ile Hilal-i Ahmer Cemiyeti arasında varılan mutabakata göre, Yunanistan'da mübadil sevki yapılacak liman şehirlerine Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne bağlı sağlık heyetleri gönderilmesine karar verilmiş, Girit'in Hanya ve Kandiye şehirleri de imdad-ı sıhhi heyeti adı verilen bu sağlık heyetlerinin gönderildiği şehirlerden olmuştur.

Mübadil sevkياتının başlamasından evvel Girit adasına giden heyetler görev bölgelerinde birer dispanser tesis ederek mübadillerin sağlık durumlarını kontrol etmişlerdir. Heyet başhekimlerinin tuttuğu icraat raporlarından tespit edebildiğimiz kadariyle 2.063 Girit Türkü açılan dispanserde muayene ve tedavi edilmiş, karşılaşılan hastalıkların tedavisi için gerekli olan ilaçlar ücretsiz bir şekilde dağıtılmıştır. Bulaşıcı hastalıkların salgın haline dönüşmesini önlemek için 11.000 kişiye çiçek aşısı yapılmış, bu sayede heyetlerin görev yaptıkları süreler zarfında Girit'te herhangi bir salgın hastalık ortaya çıkmamıştır. Kırsal kesimde yaşayan Türkler liman şehirlerine göç ettiğinden birçok Türk hayatını ikame ettirecek gelirlerden mahrum kalmış, açlık ve sefaletin pençesine düşmüştür. Hanya İmdad-ı Sıhhi Heyeti'nin açtığı aşhane sayesinde muhtaç durumdaki Türklerin ücretsiz sıcak yemeğe ulaşmaları sağlanmıştır. Tespit edebildiğimiz kadariyle Kandiye İmdad-ı Sıhhi Heyeti bir aşhane açamamış ancak muhtaç durumdaki Türkleri tespit ederek erzak yardımlarında bulunmak suretiyle işlerini temin etmiştir. Kandiye'de işe muhtaç kişilerin sayısının fazlalığı heyetin beraberinde getirdiği erzakın zamanla yetersiz kalmasına neden olmuş, Hilal-i Ahmer Cemiyeti Genel Merkezi'nden alınan ek tahsisatla dışarıdan erzak satın alınması yoluna gidilerek muhtaç durumdaki kişilerin işlerine devam edilmiştir. Muhtaç durumda bulunan kişilerin eşya ve nakit ihtiyaçları da imdad-ı sıhhi heyetleri tarafından karşılanmış, bu noktada yerel Cemaat-i İslamiye idareleriyle ortak hareket edilmiştir. Mübadillerin vapurlara bindirilmeleri sırasında da aktif görev alan heyetler, bazı vapurlarda sağlık personeli görevlendirerek yolculuk sırasında ortaya çıkabilecek sağlık problemlerinin önünü almaya çalışmışlardır. Girit'te buldukları süre zarfında mübadillerin her türlü ihtiyacına cevap vermeye çalışan heyetlerden Hanya İmdad-ı Sıhhi Heyeti'nin 9 Aralık 1923 tarihinde, Kandiye İmdad-ı Sıhhi Heyeti'nin ise 7 Ocak 1924 tarihinde Girit adasındaki görevleri son bulmuştur. Heyetlerin adaya hareketinden evvel Girit'ten Türkiye'ye sevk edilecek mübadil sayısı 25.000 kişi olarak hesaplanmıştır. Hanya İmdad-ı Sıhhi Heyeti'nin Hanya'dan ayrıldığı tarihte yaklaşık 6.000, Kandiye İmdad-ı Sıhhi Heyeti'nin Ada'daki görevinin son bulduğu tarihte ise 9.000 Kandiye halen mübadele edilmemiştir. Mübadele edilmeyi bekleyen yaklaşık 4.000 Resmolu da hesaba katıldığında 20.000 Girit Türkü halen mübadele edilmeyi beklemektedir. Türkiye Kızılay Derneği Arşivi ve Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi'nde yer alan belgelerden anlaşıldığı kadariyle Girit'ten Türkiye'ye göç edecek mübadillerin sayısı ilk etapta hesaplanan 25.000 kişinin üzerindedir. Heyetlerin görev yaptıkları süre zarfında Girit mübadillerinin yaklaşık beşte biri Türkiye'ye sevk edilmiş, yaklaşık beşte dördü ise mübadele edilmeyi beklemektedir. Heyet başhekimlerinin tuttuğu raporlardan anlaşıldığına göre, Türkiye'ye sevk edilen ilk kabilelerin fakir ve muhtaç durumdaki Türkler olmasına özen gösterilmiş, muhtaç durumda olanların sevkinden sonra heyetlerin yapacakları çok bir iş kalmadığı belirtilmiştir. Ancak mübadele edilmeyi bekleyen Türklerin sayısı göz önünde tutulduğunda heyetlerin görev sürelerinin erken bittiğini söylemek güç değildir. Buna rağmen, imdad-ı sıhhi heyetleri görev yaptıkları kısa süreler zarfında mübadillerin sağlık, eşya ve erzak gibi

birçok ihtiyacını karşılamışlar, Girit mübadillerinin Türkiye'ye sevkleri sırasında önemli katkılarda bulunmuşlardır.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri:

(Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi)

BCA, 30/10-123-873-3.

BCA, 272/11-17-72-4.

BCA, 272/11-19-90-17.

BCA, 272/11-17-72-1.

(Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi)

BOA, HR. İM. (Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı), 61/43.

BOA, HR. İM., 42/1.

BOA, HR. İM., 18/24.

BOA, HR. İM., 48/99.

BOA, HR. İM., 21/40.

BOA, HR. İM., 47/63.

BOA, HR. İM., 42/34.

(Türkiye Kızılay Derneği Arşivi)

TKDA, Kutu No: 1296, Belge No: 151.

TKDA, Kutu No: 1275, Belge No: 6.9.

TKDA, Kutu No: 1270, Belge No: 1.4.

TKDA, Kutu No: 1270, Belge No: 1.7.

TKDA, Kutu No: 1270, Belge No: 20.1.

TKDA, Kutu No: 1270, Belge No: 24.

TKDA, Kutu No: 1270, Belge No: 21.

TKDA, Kutu No: 1270, Belge No: 1.5.

TKDA, Kutu No: 1270, Belge No: 22.

TKDA, Kutu No: 1270, Belge No: 1.14.

TKDA, Kutu No: 1296, Belge No: 207.

TKDA, Kutu No: 1270, Belge No: 4.

TKDA, Kutu No: 859, Belge No: 3.

TKDA, Kutu No: 859, Belge No: 3.1.

TKDA, Kutu No: 1270, Belge No: 107.

TKDA, Kutu No: 1297, Belge No: 156.

TKDA, Kutu No: 1270, Belge No: 113.

TKDA, Kutu No: 1297, Belge No: 70.2.

TKDA, Kutu No: 1297, Belge No: 70.

Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi'nde Hilal-i Ahmer (Kızılay) Cemiyeti'nin Girit'te
Görevlendirdiği İmdad-ı Sıhhi Heyetleri ve Faaliyetleri

- TKDA, Kutu No: 1297, Belge No: 70.1.
TKDA, Kutu No: 1297, Belge No: 70.5.
TKDA, Kutu No: 1270, Belge No: 1.10.
TKDA, Kutu No: 1270, Belge No: 106.11.
TKDA, Kutu No: 1297, Belge No: 136.3.
TKDA, Kutu No: 1297, Belge No: 70.3.
TKDA, Kutu No: 1297, Belge No: 70.4.
TKDA, Kutu No: 1270, Belge No: 106.8.
TKDA, Kutu No: 1270, Belge No: 106.9.
TKDA, Kutu No: 1270, Belge No: 106.10.
TKDA, Kutu No: 1270, Belge No:1.8.

(Salt Araştırma)

Salt Araştırma, ACCEVSC00009.

Salt Araştırma, ACCEVJ00072.

2. Süreli Yayınlar**

Ahenk

Akşam

Hâkimiyet-i Milliye

İkdam

Tanin

Tevhid-i Efkâr

Türkiye Hilal-i Ahmer Mecmuası

Vatan

3. Araştırma Eserler, Makaleler ve Tezler

Adıyeke, Ayşe Nükhet, "Mübadele Öncesi Hanya'da Türk Giritliler (Turkokrites)", 90. Yılında Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi, Yeni Yaklaşımlar, Yeni Bulgular, (Yayına Hazırlayan: Hakan Uzbek, Sefer Güvenç), Lozan Mübadilleri Vakfı Yayınları, İstanbul, 2016, ss. 216-231.

_____, *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000.

Adıyeke, Nuri, "Girit'te Osmanlı Yönetiminin Kurulması, Gündelik Yaşam, Toplumsal İlişkiler ve Kimlik Şekillenmesi", *Osmanlı İdaresinde Girit ve Girit Müslümanları*, Editör: Ali İbrahim Berraki - Wassim İbrahim Berraki, Ulinnoha Derneği Yayınları, Trablus, 2014, ss. 19-30.

Adıyeke, Ayşe Nükhet - Adıyeke, Nuri, *Osmanlı Dönemi Kısa Girit Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2021.

Akgün, Seçil Karal - Uluğtekin, Murat, *Yeni Belgelerin Işığında Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a*, Cilt-1, Türkiye Kızılay Derneği Yayınlar, Ankara, 2020.

**Süreli yayınların nüsha tarihleri kullanıldıkları dipnotlarda verilmiştir.

- _____, *Yeni Belgelerin Işığında Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a*, Cilt-2, Türkiye Kızılay Derneği Yayınlar, Ankara, 2020
- Akgün, Seçil, "Birkaç Amerikan Kaynağından Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi Sorunu", III. *Askeri Tarih Semineri: Türk Yunan İlişkileri*, Genel Kurmay Yayınları, Ankara, 1986, ss. 241-277.
- Arı, Kemal, *Büyük Mübadele Türkiye'ye Zorunlu Göç*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2012.
- Böke, Pelin, "İzmir Karantina Teşkilatının Kuruluşu ve Faaliyetleri (1840-1900)", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, VIII/18-19, (2009/Bahar-Güz), ss. 137-159.
- Çapa, Mesut, *Kızılay [Hilal-i Ahmer] Cemiyeti (1914-1925)*, Türkiye Kızılay Derneği Yayınları, Ankara, 2010.
- Çavdar, Hüseyin, "Türk-Yunan Nüfus Mübadelesinde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 27. İmdad-ı Sıhhi Heyeti'nin Selanik'teki Faaliyetleri (Ekim 1923-Ekim 1924)", *Vakanüvis*, Yıl: 3, Sayı: 1, (Bahar 2018), ss. 113-135.
- Çelebi, Ercan, *Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti*, Hiper Yayın, İstanbul, 2019.
- Çetin, Nurten, "1914 Osmanlı-Yunan Nüfus Mübadelesi Girişimi", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 24, (2010), ss. 149-172.
- Dağlar Macar, Oya, "Uluslararası Kızılhaç Komitesi'nin Müslümanlara Yaptığı Yardım Çalışmaları ve Mübadele Dönemi Sağlık", *Uluslararası İzmir Göç ve Mübadele Sempozyumu (27-28 Nisan 2017)*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İzmir, 2018, ss. 241-252.
- Emgili, Fahriye, *Yunanistan'dan Mersin'e Köklerinden Koparılmış Hayatlar*, Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2011.
- Erdal, İbrahim, *Mübadele Ulus Devlet Sürecinde Türkiye ve Yunanistan (1923-1930)*, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2018.
- Gülsoy, Ersin, *Girit'in Fethi ve Osmanlı İdaresinin Kurulması (1645-1670)*, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul, 2004.
- Hirschon, Renée, *Mübadele Çocukları*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2005.
- İpek, Nedim, *Mübadele ve Samsun*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000.
- İskân Tarihçesi, Hamit Matbaası, İstanbul, 1932.
- Kerimoğlu, Hasan Taner, "Mübadele Girişimi: 1914 Mübadele Girişimi ve Tarihsel Önemi", *Mübadele Kitabı*, (Editörler Olcay Pullukçuoğlu Yapucu, Cihan Özgün, Yücel Aksan), Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir, 2017, ss. 181-186.
- Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, (Çev. Seha L. Meray), Takım I, Cilt I, Kitap 2, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1969.
- Ortaylı, İlber, "Mübadele", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 31, Ankara, 2006, ss. 424-425.
- Önder, Selahattin, "Meclis-i Vükela Mazbatalarında Türk-Bulgar Mübadelesi", *Anadolu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 1, (1991), ss. 207-225.

Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi'nde Hilal-i Ahmer (Kızılay) Cemiyeti'nin Girit'te
Görevlendirdiği İmdad-ı Sıhhi Heyetleri ve Faaliyetleri

- Sarı, Muhammeti - Can, Ayşegül, "Lozan Antlaşması Gereğince Girit'ten Türkiye'ye Göçün Basına Yansıyan Yönleri", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XVIII/36, (2018/Bahar), ss. 29-54.
- Sarı, Mustafa, İzmit'te Hilal-i Ahmer (1911-1925), Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul, 2016.
- Sarısır, Serdar, "1913 Türk-Bulgar Sözleşmesi", *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 4, Sayı: 7, (Şubat 2006), ss. 55-60.
- Sezer, Cemal - Metin, Ömer, *Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Balkan Savaşlarında Muhacirlere Yardımları*, Türkiye Kızılay Derneği Yayınları, Ankara, 2016.
- Soysal, İsmail, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, I. Cilt (1920-1945), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000.
- Şimşir, Bilâl N., *Bulgaristan Türkleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1986.
- _____, *Lozan Telgrafları*, Cilt I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1990.
- Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, III ncü Cilt, III ncü Kısım Eki*, Girit Seferi (1645-1669), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1977.
- Yılan, Burcu, *Osmanlı Devleti'nde Salgın Hastalıklarla Mücadele ve Karantina Teşkilatının Yaygınlaşması: İzmir Klazomen Tahaffuzhanesi Örneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Çanakkale, 2020.
- Yıldırım, Nuran, *14. Yüzyıldan Cumhuriyet'e Hastalıklar, Hastaneler, Kurumlar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2014.
- Yıldırım, Onur, *Diplomasi ve Göç Türk Yunan Mübadelesi'nin Öteki Yüzü*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016.
- Zengin Aghatabay, Cahide, *Mübadelelerin Mazlum Misafirleri Mübadele ve Kamuoyu 1923-1930*, Bengi Yayınları, İstanbul, 2009.

4. Dijital Kaynaklar

- Yıldırım, Nuran, "İstanbul'da Sağlık Hayatı", <https://istanbultarihi.ist/assets/uploads/pdf/istanbulda-saglik-hayati-107.pdf> (Erişim: 11.03.2021).

FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf I: Hanya İmdad-ı Sıhhi Heyeti muhtaç durumdaki çocuklara yemek dağıtıyor (Kazanla çocukların arasındaki kalpaklı kişi Cevdet Bey), (Kaynak: *THAM*, III/34, 15 Haziran 1924, s. 318)

Fotoğraf II: İaşe edilen yoksullar ve Hanya İmdad-ı Sıhhi Heyeti üyeleri Hanya İmdad-ı Sıhhi Heyeti Aşhanesi önünde (Kaynak: *TKDA*, Kutu No: 1270, Belge No:1.8)